

Ziya Gökalp'in Türkçülük Düşüncesinin Milli Tarih Ders Kitaplarına Yansıması*

Turkism Thought of Ziya Gokalp Reflections on National History Course Books

İrem NAMLI ALTINTAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: iremaltintas@sdu.edu.tr[orcid.org/ 0000-0002-3398-5366](https://orcid.org/0000-0002-3398-5366)

Zafer GÖLEN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, E-posta: zgolen@mehmetakif.edu.tr[orcid.org/ 0000-0003-3162-6076](https://orcid.org/0000-0003-3162-6076)

Article Info

Article Type	Research & Theoretical
Received	15.06.2020
Accepted	15.10.2020
DOI	10.17497/tuhed.753343
Corresponding Author	İrem NAMLI ALTINTAŞ
Cite	Namlı Altıntaş, İ., ve Gölen, Z. (2020). Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesinin milli tarih ders kitaplarına yansıması. <i>Turkish History Education Journal</i> , 9(2), s. 425-443. DOI: 10.17497/tuhed.753343

* Bu çalışma birinci yazarın 2011 yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yayımlanan "Ziya Gökalp'in Düşüncelerinin İnkılap Tarihi Ders Kitaplarına Yansıması" başlıklı tezinden üretilmiştir.

Öz: Çalışmada Türk tarih tezine fikirleriyle destek olan Ziya Gökalp ve onun Türkçülük düşüncesinin millî tarih ders kitaplarına etkisi incelenmiştir. 1985-1986 öğretim yılından itibaren ortaokul düzeyinde sosyal bilgiler dersi yerine Millî Tarih dersleri okutulmaya başlanmıştır. Söz konusu ders kitapları, Türk tarih tezi ve Türk İslam sentezinin izlerini taşımaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile 1985-1997 arasında okutulan 7 ders kitabı incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen kitapların ilk basımlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. İncelenen ders kitaplarında konu olarak Eski Türk devletleri ve Türk İslam devletleri ele alınarak araştırmanın kapsamı belirlenmiştir. Veriler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş köklü medeniyet, yaşayış tarzı, kahramanlık, dil, din olmak üzere 5 kategori bulunmuştur. Kategoriler, 1985-1998 yılları arasındaki ortaokul millî tarih ders kitaplarının, millî birliği güçlendirici öğeleri kapsadığını ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan kategoriler Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesiyle paraleldir.

Anahtar Kelimeler: Türkçülük, Ziya Gökalp, Milli Tarih, Ders Kitabı, Doküman İncelemesi

Abstract: In this study, Ziya Gökalp, who supported the Turkish history thesis with his ideas, and his influence on Turkish history textbooks were examined. Starting from the 1985-1986 academic year, National History lessons were started to be taught instead of social studies lessons at the secondary school level. The textbooks in question bear the traces of the Turkish history thesis and the Turkish-Islamic synthesis. In the study, 7 textbooks that were taught between 1985-1997 were examined with the document review, one of the qualitative research methods. It was tried to reach the first editions of the books examined within the scope of the research. In the textbooks examined, the limitation of the research was determined by considering the Old Turkish states and Turkish Islamic states. The data were analyzed with the content analysis method, and there were 5 categories: deep-rooted civilization, lifestyle, heroism, language, religion. The categories revealed that the secondary school national history textbooks between 1985-1998 contain elements that strengthen national unity. In this respect, the categories are parallel to Ziya Gökalp's thought of Turkism.

Keywords: Turkism, Ziya Gökalp, National History, Textbook, Document Analysis

Extended Summary

Purpose

This research aims to reveal the reflections of Ziya Gökalp's idea of Turkism in the national history textbooks taught in secondary schools between 1985-1997. Since 1933, the theme of 'Turkism' has taken its place in history textbooks.

National history textbooks examined in the study took their place among the textbooks that highlighted the Turkish element between 1985 and 1997 (Yıldırım, 2016). The textbooks aim to convey the historical and social values of Turkish culture to primary school students. Studies on this subject are important in terms of revealing the importance of textbooks. For example, Osmanoğlu (2019) found that the "patriotism" movement, which embraces the love of the Turkish nation, affects social studies textbooks.

The history textbooks must reflect the national consciousness tolerance, the unity of the country, and the nation (Hali, 2014). Especially considering that the students at the middle

school level have a direct connection with the textbooks, the importance of the study becomes obvious. Ziya Gökalp was chosen because the study is that the impact of the intellectual foundation of the Republic of Turkey. However, it is known that Atatürk does not reduce the nation to a single element, he thinks in the same way as Gökalp in evaluating it as a cultural community (Turan, 2010: 19). Atatürk's ideas of my father, which he described Gökalp, the Republic of Turkey based on who we are with the idea of Turkism the answer to the question "are Turks" has said. This answer is thought to be reflected in secondary school national history textbooks.

Method

In the study, document review, one of the qualitative research methods, was used. Document review is a method that covers the analysis of written material containing information about the targeted case and is used in areas where observation and interview are not required (Yıldırım & Şimşek, 2016: 189). The stages of the document review technique are determined as accessing the document, checking its authenticity, understanding the documents, analyzing the data, and using the data (Yıldırım & Şimşek, 2016: 194). In the document review technique, criteria such as socio-economic status and ethnic status are used as the analysis unit: "word", "theme", "character or person", "sentence or paragraph" and "content" can be determined as "character and person" analysis unit. (Yıldırım & Şimşek, 2016: 198). In this study, documents constitute a single data set. Therefore, the analysis unit obtained was also with words, sentences, and paragraphs. The literature used is based on the works of Ziya Gökalp and national history textbooks. Considering the accessibility of the resources, a resource scan was made. The topics researched in the textbooks examined are determining the scope of the study. In particular, the themes that1 Gökalp determined as "Principles of Turkism" were directly selected as the title.

Result and Discussion

Studies on the subject state that national history remains current. Because the official understanding of history tries to create a national identity in citizens by revealing their heroes and achievements (Behar, 1996). This perception of identity is presented through textbooks. Textbooks are a very important resource for teachers. With this in mind, the goals of education are presented to students through history textbooks.

The studies revealed that reflect the ideology of the national education history textbooks in Turkey. For example, the words that praise national heroes in textbooks inform students about their national history (Vurgun, 2017). Not only national history, but the History of the Republic of Turkey's national history lessons also give tips (Ticketless to Sahin and Sukur, 2014).

Within the scope of this study, reflections of Ziya Gökalp's idea of Turkism in terms of religion and language in Turkish history textbooks were seen. Ziya Gökalp's idea of Turkism; It is based on the idea of revealing the Turkish history, spiritual values that hold the Turkish nation together, Turkish history. From Turkism, it is possible to say that almost all of the national history books are affected by this idea.

The establishment of the state by the Turks refutes the claims made directly about the Turks. The lifestyles of the states, the heroes mentioned in the books, their language, and religious life show that the Turkish history thesis and the idea of Turkism in another sense are reflected in the textbooks.

In the national history textbooks, the Turks were defined as the nomadic nomads in their way of living and were described as the most civilized society in their lifetime. This thought supports the Turkish history thesis and is therefore parallel to Ziya Gökalp's idea of Turkism. When examined from Turkism in the sense of glorifying the Turkish element, almost all of the National History textbooks are of the same quality.

The language category was not seen in all the textbooks examined. Although the subject is handled from different angles, it has been studied extensively in recent books only. The importance given to Turkish led to the thought that language should be sought in the past as in other textbooks. The declaration of Turkish as the official language in the old Turkish states has been closely related to the historical infrastructure of the newly established Turkish state's importance to Turkish. The language category is in line with the thoughts of Ziya Gökalp.

In the National History textbooks, the idea that the religious beliefs of the ancient Turks overlapped with Islam, therefore the Turks accepted Islam. Religion item linked with secularism Why ancient Turks accepted Islam and the superiority of Turkish-Islamic civilizations. In the textbooks analyzed, parallel to Ziya Gökalp's idea of Turkism, Turkish culture is held superior to Islamic elements. When the reason why the Turks accept Islam is close to the cultures, the situation becomes clearer.

As a result, national history textbooks have become an effective material in describing the official ideology through the eyes of Ziya Gökalp. The textbooks mentioned are important proof that the ideology of education has been passed on to younger generations.

Conclusion

The results of this study can be summarized as follows: The effects of the Turkish History thesis and the Turkish Islamic synthesis are seen in all the books of the national history course taught instead of the social studies course between 1985-1997. The language, religion, and civilization elements of Ziya Gökalp's idea of Turkism were reflected in national history textbooks in this respect.

Giriş

XIX. yüzyılda ulusçuluk düşüncesinin ortaya çıkmasıyla devletler kendilerine bağlı bir vatandaş zümresi yaratmak için eğitimi kullanmışlardır. Devletlerin ulusçuluk hedeflerine hizmet eden özenle hazırlanmış müfredatlar II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar eğitime damgasını vurmuştur. Ancak çok uluslu imparatorluklar için durum çok basit değildi. Çok uluslu

devletlerde her millet kendi geleceğini tayin hakkını kullanmak istiyor, bunu gerçekleştirmek için de “şanlı tarihlerine” atıfta bulunuyorlardı. Tabii olarak bu düşünce hemen hemen çok uluslu devletlerin tamamında kimlik bunalımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kimlik algısının bir sorun olarak ortaya çıkması eğitimle ilgili çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Çünkü bu “ayrılıkçı-ulusçu” toplulukların tamamı eğitime, özeldede edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe gibi alanlar aracılığıyla “meşru haklarını” savunuyordu. Osmanlı idarecileri ulusçuluk akımını dünya gündemine oturtan Fransız İhtilâli’nin hemen ardından ihtilâlin çıkaracağı problemlerin farkına varmıştır. Mesela 1797’de Osmanlı Reisülküttabı olan Mehmed Raşid Efendi tehlikeleri ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur (Gölen, 2000). Ne var ki ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasî yapı ulusçuluk akımına karşı gerekli tedbirlerin alınmasına engel olmuştur. Osmanlıların ihtilalin yaydığı “ayrılıkçı” düşünceye ilk tepkisi askeri olmuş, çıkan isyanlar silah zoru ile bastırılmıştır. Kısa süre sonra askerî tedbirlerin yeterli olmadığını gören Osmanlı idarecileri eğitim yoluyla ulusçu düşüncelerle mücadele etmeyi denemiştir. Mücadelenin temeli bir Osmanlı tebaası yaratmaktır. Özellikle II. Mahmud Osmanlılık düşüncesi etrafında kendi politikalarını yürütmüştür. Bu maksatla onun zamanında ilkökul eğitimi zorunlu tutulmuş, *Tıphane-i Âmire’den Mızıka-i Hümayûn Mektebi’ne* kadar birçok okul açılmıştır. Gösterilen samimi çabalara rağmen eğitim alanında yapılan çabalar da istenilen sonucu vermemiştir. Çünkü gerek tarih yazımı gerekse Osmanlı Devleti’nin sosyal örgütlenmesini oluşturan millet sistemi buna engel teşkil etmiştir. Örneğin ünlü yazar ve devlet adamı Ahmet Vefik Paşa tarafından kaleme alınan 1869-1885 yılları arasında 15 baskısı yapılan ders kitabı *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* klasik bir vaka anlatımından başka bir şey olmadığı gibi bilimsel bir yanı da yoktur (Ahmet Vefik Paşa, 2011). Millet sisteminde ise Müslüman-Gayrimüslim olarak örgütlenen toplumda, Müslümanlar İslâm kültür ve dünya görüşü etrafında birleşirken, gayrimüslimler Ortodoks, Katolik, Yahudi ve daha sonra Evanjelikler olmak üzere birçok farklı grup altında örgütlenmişlerdi. Her grup neredeyse tam bir özerklik içinde kendi çocuklarına kendi dünya görüşleri doğrultusunda eğitim veriyordu. Bu yapıya bir de XIX. yüzyılda çoğalan ve kanser gibi devletin en ücra köşelerine kadar yayılan yabancı okullar eklendiğinde durum iyice işin içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Üstelik bizatihi devlet de geleneksel dinî eğitimle yetinen klasik medreseler ve XIX. yüzyılda sürekli yenileri eklenen modern eğitim kurumları arasında sıkışmış durumdaydı. Medrese ve modern okullardan mezun olan kişiler çok farklı dünya algı ve düşüncesine sahipti.

17 Mart 1857’de kabineye dâhil bir nazırın başında bulunacağı “*Maârif-i Umumiye Nezareti*” kurulması dahi bu problemleri çözememiş taraflar arasındaki kırılma ve uçurum gittikçe derinleşmiştir.

1869’da yürürlüğe giren “*Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi*” Osmanlı eğitimindeki karmaşayı bir nebze olsun gidermiştir. Yeni düzenleme ile Osmanlı eğitim sistemi Fransız sistemine göre yeniden yapılandırılmıştır. Vilâyetlerde, İstanbul’da kurulan “*Meclis-i Kebir-i Maârif’in*” şubesi ve icra aracı olmak üzere bir “*Meclis-i Maârif*” kurulmuştur. Maârif Meclisinin görevleri vilâyetlerdeki eğitim kalitesini teftiş etmek ve eğitimin sorunsuz yürütmesine yardımcı olmaktır. Osmanlı devlet ve vilayet salnameleri incelendiğinde Meclis-i Maariflerin devletin her yerinde kurulduğu ve işlediğini göstermektedir. Lakin gerek maddi yetersizlikler gerekse yabancı okullar yüzünden istenen birlik bir türlü sağlanamamıştır. (Mahmud Cevad İbnü’ş Şeyh Nâfi, 2001).

23 Aralık 1876'da kabul edilen Kanun-i Esasi'de maarife dair hükümlerin yer alması oldukça önemlidir. Kanun-i Esasi'nin 15-16 ve 114. maddeleri eğitimle ilgilidir. Bu hükümlere göre, eğitim mevcut kanunlara uymak şartıyla serbest bırakılmış, ilköğretim zorunlu tutulmuş, her okul devlet kontrolüne alınmıştır. Fakat II. Abdülhamid'in Meclisi kapatmasıyla anayasa hükümlerinin sahada uygulanması mümkün olmamıştır. Buna karşı Abdülhamit ülkedeki kötü gidişatın ancak eğitilmiş insanlar aracılığıyla düzeleceğini çok iyi anlamış ve taşra da dâhil olmak üzere birçok okul açılmıştır. Özellikle 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sonrasında toplanan Berlin Kongresi ile devletin özellikle Balkanlar'da yaşayan Hristiyan tebaasının çoğunun ülkeden koparılması ile Abdülhamit pratik gerekçelerle İslamcılık politikasını benimsemiştir. Bu düşünceye göre ülke, kendini Osmanlı ülkesine bağlı hissedenden insanların omuzları üzerinde yükselecekti. Ancak imparatorlukta çok uluslu yapı içerisinde yaratmaya çalıştığı Osmanlı ve İslamcı yapının pratikte karşılaştığı zorluklar yüzünden Abdülhamit kendi açtığı okullardan mezun olan insanlarla dahi çoğu zaman çatışma içine girmiştir. Ne yazık ki Abdülhamit'in tüm çabasına karşı Makedon, Bulgar ve Ermenilerin hatta Arnavutların bağımsızlık yanlısı mücadeleleri sebebiyle Osmanlıcılığın uygulanamayacağı kısa sürede ortaya çıkmıştır. Yine de tamamen gündemden çıkmayan Osmanlıcılık düşüncesi ve Osmanlı eğitim sistemi Vasa Paşa ya da Burdurlu Yorgaki Effimiadis gibi insanları yetiştirebilmiştir (Kerimoğlu, 2019). Osmanlıcılığın yerine ikame edilen İslamcılık daha uzun ömürlü olmasına karşın Arabistan Yarımadası'ndaki Vehhabi tehlikesi, Lübnan, Suriye ve Arnavut milliyetçiliği İslamcılığın da sahada uygulanmasını çok güçleştirmiştir.

1908'den sonra İttihat ve Terakki yönetiminin daha mikro bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Osmanlıcılık ve İslamcılığın çıkmaza girmesi çoğu eğitimlerini Abdülhamit dönemi açılan okullarda tamamlamış, 1870 ve 80 doğumlular kurtuluşu Türkçülükte görmüşlerdir. Dönemin Türkçülerini çok etkilemiş olan Mustafa Celâlettin Paşa'nın *Eski ve Modern Türkler* kitabı Fransızca olarak 1870 gibi geç bir tarihte yayınlanmıştır. Kaldı ki yazarın kendisi 1848 ihtilalleri sonucu Polonya'dan Türkiye'ye sığınmış Konstanty Borzecki'den başkası değildi (Mustafa Celâlettin Paşa, 2014). 1870'lerde Türkler için "vatan" demek dahi sıkıntılı bir durumdu. Mesela Namık Kemal'in "*Vatan yahut Silistre*" adlı tiyatro eserinde vatan ve millet kavramlarına vurgu yapması ciddi kaygıya yol açmıştır. Eser, 1 Nisan 1873'de sahnelenmiş ve halk arasında çok beğenilmiştir. Halkın yoğun tezahüratı iktidarı ürkütmüş ve 5 Nisan'da Namık Kemal'in çalıştığı "*İbret Gazetesi*" kapatılarak Namık Kemal Magosa'ya sürgüne gönderilmiştir. Bu yüzden Türkçülük ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru Türk aydınları arasında popüler olmuştur (Kafadar, 2017). Buna rağmen, XX. yüzyıl başlarında Türk halkının çoğu kendini milliyetinden önce hâlâ diniyle tanımlamaktaydı (Tanpınar, 2001). Falih Rıfkı Atay, 1915 senesinde icra edilen Kanal Harekatı'nı anlattığı "*Zeytin Dağı*" adlı hatıratında Türklerin milliyetçiliğe karşı tutumlarını oldukça ironik bir biçimde anlatır:

... Biz Kudüs'te kirada oturuyoruz. Halep'ten bu tarafa geçmeyen şey, yalnız Türk Kâğıdı değil, ne Türkçe ne de Türk geçiyor. Floransa ne kadar bizden değilse, Kudüs de o kadar bizim değildi. Sokaklarda turist gibi dolaşılıyor... Bütün bu kıtalarda ticaret, kültür, çiftlik, endüstri, binalar her şey Arapların veya başka devletlerin. Yalnız jandarma bizim idi; jandarma bile değil, jandarmanın esvabı... Türkleşmiş hiçbir Arap görmedikten başka, Araplaşmamış Türk'e az rast geliyorum. Arap milliyetçiliği güden Şamlı Azimzadeler, Konya'dan gelme Kemik Hüseyin torunları idi. Halep'in esas familyalarının

asılları Türklerdi. Osmanlı imparatorluğunda itibar, azınlığın imtiyazı olduğu için herhangi bir Müslüman azınlığın çocuğu olmak, Türk olmaktan daha faydalı idi. Suriye, Filistin ve Hicaz'da:-Türk müsünüz? Sorusunun birçok defalar cevabı: -Estağfurullah! İdi. Bu kıtaları ne sömürgeleştirilmiş, ne de vatanlaştırmıştık (s.42).

Benzer düşünceleri Zeki Mesud Alsan'da teyit eder. O XX. yüzyıl başlarında Aydın'da geçen çocukluk anılarını anlattığı *Mustafa'nın Romalı'nda* arkadaşı Rum Platon'un "*Bizim bayrağımızın rengi mavidir*" dediğini buna karşı kendisinin "*Sen hangi bayraktan bahsediyorsun?*" diye sorduğunda, "*Yunan bayrağı*" cevabını aldığını ve bu duruma çok üzülüğünü anlatır (Alsan, 2002).

Bir taraftan millete millik bilinci vermeye çalışan Meşrutiyet aydınları, bu şuurun nasıl verileceğine de kafa yoruyor ve neredeyse tamamı çözümü eğitim de görüyorlardı. Bu düşünürlerin önde gelenlerinden biri de Ziya Gökalp gelir. O Milli Eğitim'in sorunlarını sistemli olarak işlemiş ve çözüm üretmeye çalışmıştır. Düşüncelerini "*millî terbiye ve asrî talim*" olarak formüle etmiş ve bu teori etrafında şekillendirmiştir. Terbiye bir toplumun kültür ve medeniyetini temsil ettiği için millî olması lazım gelirken, talim yani öğretim maddi unsurları ve tekniği kapsandığından evrensel olmalıdır. Ona göre Osmanlı Devleti'ndeki çoklu eğitim devletin çöküşündeki en büyük amildir. Buna dair 1916 İttihat ve Terakki Kongresi'ne sunduğu raporunda acilen tek merkezli ve millî bir eğitim sisteminin önemini vurgulamıştır. Onun düşünceleri Mustafa Kemal'i de derinden etkilemiştir.

Mustafa Kemal de tıpkı Ziya Gökalp gibi millî bir eğitimden yanadır. Ona göre, eğitim sorununu çözememiş bir milletin ilerleme şansı yoktur. Bu yüzden Milli Mücadele döneminin en sıkıntılı günlerinde 15 Temmuz 1921'de, millet Sakarya'da ölüm kalım savaşı verirken 15 Temmuz 1921'de bir Maarif Kongresi toplamıştır. 250'den fazla kadın ve erkek öğretmenin katıldığı kongrede Mustafa Kemal açış konuşması yaptığı gibi her öğretmenin elini teker teker sıkıştır. Öğretmenleri, "*gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri*" olarak selamlayan Mustafa Kemal, konuşmasında millî tekil bir eğitiminin öneminden, uygulanan eğitim yöntemlerinin ülkenin gerilemesindeki en büyük etken olduğundan bahsetmiş ve her türlü hurafeden arınmış millî ve tarihî özelliklerimize uygun, tüm etkilerden uzak bir eğitim modeli inşa etmenin önemini vurgulamıştır (Akyüz, 2010).

Milli Mücadele'den sonra önce Lozan Antlaşması ile ülkedeki yabancı okul enflasyonun önüne geçilmiş, ardından 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Atatürk ve Ziya Gökalp'in aklından geçen tekil ve millî eğitim için çok önemli bir adım atılmıştır. Tüm okulların Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, devlet eğitimi kendi denetimine almıştır. Tevhid-i Tedrisat'ın getirdiği en önemli yeniliklerden biri de medreselerin faaliyetine son vererek ülkenin kendi eğitim sistemindeki ikiliği sona erdirmesi olmuştur. Böylece dünyevi ilkeleri önemsemeyen insan tipi yerine, çağdaş laik düzene ayak uydurmuş insan modeli yetiştirilmek istenmiştir. Bu düşüncenin yerleşmesi için özellikle tarih dersi ön plana çıkartılmıştır. 1931 yılında Türk Tarih Kurumu'nun kurulması ise tam bir milattir.

Türkçülük düşüncesi bu kurumun çalışmaları arasında yer alan Türk Tarih Tezi'ne kaynaklık etmiştir (Kodaman, 2005). Böylece "Avrupa merkezci" tarih anlayışının önüne

geçilerek millî bir tarih düşüncesi ortaya çıkacak, Türk Kültür ve Uygarlıklarını ortaya çıkarılacaktı ("Tarih IV", 1932).

Tarih derslerinin Türk tarih tezi ile yapılandırılması başka bir deyişle Türklerin tarihte çok eski ve köklü bir medeniyete sahip oldukları düşüncesi bireylerin yeni işler yapmak için kendilerinde bir özgüven oluşmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Tarih derslerinin yapılandırılmasını ve Türk Tarih Tezinin izlerini 1930'lu yıllardaki öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında görmek mümkündür.

Türk kültür ve medeniyetini merkeze alan bir tarih anlayışı çalışmaya konu olan Ziya Gökalp'in de Türkçülük düşüncesi ile yakından ilgilidir. "*Türkçülük Türk milletini yükseltmek demektir*". Bu düşünce (Gökalp, 1976b:12) diyen Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesi Türkiye Cumhuriyetine kendi kimliğini bulma, tarihini keşfetme çabaları olarak yansımıştır. Gökalp'in düşüncesindeki Türk; Cumhuriyet düşüncesinde "Türk milletini kuran Türk halkı" olarak tanımlanmıştır (İnan, 1930:18).

Gökalp'in Türkçülük düşüncesinin ikinci boyutunu ise medeniyet anlayışı oluşturmaktadır. Türklerin medeniyeti, Garp medeniyetinden farklıdır ve eski bir tarihe sahiptir. Türkler, kültür (hars) olarak da ileridirler ve bu kültürel özellikleri saklamalıdır. Gökalp'in Türklük anlayışının bu çalışmada ele alınan son boyutu olan din Gökalp'in görüşlerinde 'Dinî Türkçülük' olarak yer almaktadır. Gökalp'in din alanında Türkçülük fikirleri Türk inancının İslam inancından üstün olduğu düşüncesine dayanır (Gökalp, 1976a). Burada Gökalp'in Arap milliyetçiliği karşısında Türk milliyetçiliğini savunması önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Gökalp gerçek din adamlarının milliyetperver olması gerektiğini düşünür (Metehan, 1977).

Çalışmada 'Türkçülük' akımının temsilcilerinden Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesinin milli tarih ders kitaplarına yansıması araştırılmıştır. Tarih ders kitaplarının milli bilinci, hoşgörüyü, ülke ve millet bütünlüğünü yansıtması önemlidir (Hali, 2014). Özellikle ortaokul kademesindeki öğrencilerin ders kitaplarıyla doğrudan bağlantı kurduğu düşünüldüğünde çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Çalışmada Ziya Gökalp'in seçilme nedeni, Türkiye Cumhuriyetinin fikrî temellerine etkisi olmasıdır. Bununla birlikte Atatürk'ün milleti tek bir ögeye indirmeme, onu kültürel bir topluluk olarak değerlendirmede Gökalp ile aynı şekilde düşündüğü bilinmektedir (Turan, 2010:19). Atatürk'ün fikirlerimin babası diye nitelendirdiği Gökalp, Türkiye Cumhuriyetinin temelinde biz kimiz sorusunun cevabını Türkçülük düşüncesi ile "Türkün" şeklinde vermiştir. Bu cevabın da ortaokul millî tarih ders kitaplarına yansıdığı düşünülmüştür.

Araştırmanın amacı 1985-1997 yılları arasında Ortaokullarda okutulan millî tarih ders kitaplarında Ziya Gökalp'in Türkçülük fikrinin yansımalarını ortaya koymaktır. Çalışmada incelenen Millî tarih ders kitapları 1985 ile 1997 yılları arasında Türk unsurunu ön plana çıkaran ders kitapları içindeki yerini almıştır (Yıldırım, 2016). Ders kitaplarıyla ortaya konmak istenen amaç Türk kültürünün tarihi ve toplumsal değerlerini ortaokul düzeyindeki öğrencilere aktarmaktır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu hakkında bilgi içeren yazılı materyalin analizini kapsayan, gözlem ve görüşmeye gerek duyulmadığı alanlarda kullanılan bir yöntemdir. Doküman incelemesi tekniğinin aşamaları: dokümana ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma olarak belirlenmiştir. Doküman incelemesi tekniğinde analiz birimi olarak: “sözcük”, “tema”, “karakter veya kişi”, “cümle veya paragraf” ve “içerik” saptanabilir “Karakter ve kişi” analiz birimi olarak belirlendiğinde sosyo-ekonomik statü, etnik statü gibi ölçütler kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 198). Çalışmada dokümanlar, tek veri setini oluşturmaktadır. Dolayısıyla elde edilen analiz birimi de sözcükler, cümleler ve paragrafla olmuştur Kullanılan literatür Ziya Gökalp’in eserleri ve millî tarih ders kitaplarına dayalıdır. Kaynakların ulaşılabilirliği göz önüne alınarak kaynak taraması yapılmıştır. İncelenen ders kitaplarında araştırılan konular çalışmanın kapsamını belirleyici niteliktedir. Özellikle Gökalp’in “Türkçülüğün Esasları” olarak belirlediği temalar doğrudan başlık olarak seçilmiştir.

Evren ve Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini 1985-1997 yılları arasında okutulan Milli Tarih ders kitapları oluşturmaktadır. Ancak araştırma kapsamında tüm milli tarih ders kitaplarına ulaşamadığından kullanılan dokümanlar içinden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle 6 ders kitabı seçilmiştir. Çalışmada kullanılan kitaplar ve yazarları Tablo 1’de belirtilmiştir. Ders kitapları üzerinden yürütülen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Tablo 1

Çalışmada Kullanılan Millî Tarih Ders Kitapları

Kitap adı	Yazar	İlk Basım Yılı	Çalışmada Kullanılan Baskı
<i>Milli Tarih Ortaokul I</i>	Niyazi Akşit	1985	1987
Milli Tarih I	Niyazi Akşit	1996	1996
İlköğretim Milli Tarih 6	Altan Deliorman	1994	1996
İlköğretim Milli Tarih 6	Nevin Ergezer	1993	1997
İlköğretim Milli Tarih 6	Şenol Kalaycı, Eylem Can, Ayşe Gül	1993	1993
Milli Tarih Ortaokul I	Kemal Kara	1992	1993
İlköğretim Milli Tarih 6	Gülser Karlı ve Ercan Karlı	1995	1996

Çalışmada 7 ders kitabı kaynak kullanılmıştır (Tablo 1). Bu kitapların en eskisi 1985, en yenisi ise 1997 basımdır. Milli tarih ders kitaplarının 1998 yılına kadar okutulduğu düşünüldüğünde, çalışmada kullanılan ders kitaplarının dönemin tarih anlayışını yansıtacağı söylenebilir. İlk basımlarına ulaşılmaya çalışılan kitapların sonraki yıllarda basımları arasında ciddi bir farklılık yoktur.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Arıkan, 2013). Ders kitaplarında toplanan sözcükler, cümleler ve paragraflar, Türkçülük formunun temelleri ile karşılaştırılmış ve kategorilere ayrılmıştır.

Bulgular

İncelenen milli tarih ders kitaplarında *köklü medeniyet, yaşayış tarzı, kahramanlık, dil, din* olmak üzere toplam 5 kategori elde edilmiştir. Bu kategoriler, ders kitaplarının ilk basımlarının kronolojik sıralaması ile bulgularda açıklanmıştır. Açıklamalarla birlikte kitaplardan alıntılar da yapılmıştır. Daha sonra Ziya Gökalp'in düşünceleri de kategoriler ile aynı doğrultuda açıklanmıştır.

Köklü Medeniyet

İncelenen millî tarih ders kitaplarında Türklerin eski bir medeniyete sahip oldukları ve bu yüzden çok fazla devlet kurdukları anlatılmıştır. Bu söylemler *köklü medeniyet* olarak kategorize edilmiştir:

Başka yerlerdeki insanlar, Eski Taş Çağını yaşarlarken Orta Asyalılar, medeniyette hızla ilerlediler, rahat ve iyi bir hayat yaşadılar (Akşit, 1987:25)... Türkler, düşmanları olduğu için, en çok askerliğe önem vermişlerdir. Çocuklarına daha küçük yaşta iken ata binmeyi, avcılık yapmayı ve silah kullanmayı öğretirlerdi (Akşit, 1987:36).

Gülser ve Ercan Karlı (1995)'nin *Milli Tarih 6 kitabında* Türklerin eski bir medeniyete sahip oldukları dışında diğer kitaplardan farklı bir bilgi verilmemiştir. Niyazi Akşit'in 1996 yılında okutulmaya başlanan "*Ortaokullar İçin Milli Tarih I*" kitabında Türklerin yaşadığı bölgenin iklim koşullarının uygun olmasından dolayı taş ve maden çağlarına ulaşmış olduklarını belirtilmiştir (Akşit, 1996:9). Kemal Kara'nın ders kitabında "*Türk medeniyetinin büyüklüğünü ve binlerce yıl öncesine kadar uzandığını anlayabilmek için, Orta Asya'da ele geçen tarihi kalıntıları incelemek gerekir*" cümlesi geçmektedir (Kara, 1992:14). Bu bilginin devamında Türklerin Orta Asya'dan itibaren tüm Avrupa'ya hatta dünyaya yayıldıkları bilgisi verilmiştir "*Türkçülük*" düşüncesi "*Tarih öncesi devirlerde görülen medeniyetlerden hiçbiri bu kadar geniş bir coğrafi alana yayılmamıştır*" cümlesi ile paraleldir (Kara, 1992:14).

1993'teki ders kitabı incelendiğinde bir önceki yılda olmayan tanımlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin hiçbir kitapta yer almayan bir cümle bu kitapta dikkat çekmektedir; "*Türk kelimesinin anlamı, uzun süre Türk dili ve tarihi üzerinde çalışanlar tarafından araştırılmıştır. Türk kelimesi, bugünkü söyleniş şekliyle ilk olarak Orhun kitabelerinde geçmektedir. Kelimenin anlamı ise güç, kuvvet (sıfat haliyle; güçlü, kuvvetli) demektir*" (Ergezer, 1997:10). Türklerin eski ve köklü bir medeniyet olduğu bilgisine dair 1994'teki ders kitabında M.Ö 4500 yıllarına ait buluntular (değirmen taşı gibi) örnek olarak verilmiştir. Aynı dönemde taş devrini yaşayan diğer medeniyetlere göre bu kalıntılara bakarak, Orta Asya

medeniyetinin ileri bir düzeyde olduğu bilgisi verilmektedir (Kalaycı, Can ve Gül, 1995:11). 1994'te Altan Deliorman'ın hazırladığı ders kitabında Türkler, "Orta Asya'daki ana yurtlarında eski ve büyük medeniyetler kurmuşlardır" denilerek Türklerin çeşitli araçları, toprak ve bakır kapları kullandıklarını ayrıca demiri ilk kez işledikleri ifade edilmiştir (Deliorman,1996:11). 1995 yılında okutulan ders kitabında Kalaycı vd.nin kitabına benzer şekilde Türk medeniyetine ait buluntulardan yola çıkarak Türk kültürünün çok eskiye ait olduğu tespit edilmiştir (Karlı,1996:4).

Türk kültürünü ortaya çıkarma çabaları Türklerin geçmişte sahip oldukları değerler ile oluşturdukları destanlar ve kitabeler aktararak ortaya çıkarılmıştır. "Oğuz Destanı" ve "Orhun Kitabeleri" millî tarih ders kitaplarında genellikle örnek olarak verilen okuma parçalarıdır. 1992'deki ders kitabında verilen "Orhun Abideleri" ve "Oğuz Destanı" isimli okuma parçaları doğrudan Türk gücünü ve Türk tarihinin eskiliğini göstermesi bakımından önemlidir (Kara, 1992:31-33).

Türk devletlerinin kuruluşunun eskiye dayandığı bilgisinin ortaya çıkan kalıntılarla desteklenmesi Türk Tarih tezine gönderme yapıldığını göstermektedir. Bu düşünce de Ziya Gökalp'in düşünceleriyle paraleldir. Ayrıca incelenen ders kitaplarının tamamında Türk kelimesinin anlamı ve köken olarak eskiye dayanması Orhun kitabeleri ve Türeyiş Destanı gibi destanlarla ortaya çıktığı bilgisine yer verilmiştir. Bu bilgi de Gökalp'in Türkçülük düşüncesiyle paraleldir. Zira Gökalp de Türklerin çok eski bir medeniyete sahip olduğunu ve destanların da bunun kanıtı olduğunu öne sürmektedir. Böylece Türklerin kendine özgü bir medeniyet dairesinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Örneğin Gökalp'in *Altın Işık* adlı eserinde geçen Keloğlan, Deli Dumrul, Nar Tanesi hikayeleri Türk masallarıdır (Gökalp, 2007). Bu masallar Türklerin sanat anlayışları olacak kadar eski bir medeniyete sahip olduğunu göstermektedir.

Yaşayış Tarzı

İncelenen millî tarih ders kitaplarında Türklerin medeniyetlerinin hangi seviyede olduğu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler çalışmada *yaşayış tarzı* olarak kategorize edilmiştir:

- "Türkler, Orta Asya'nın batı bölgesinde iklim yaşamaya ve ilerlemeye elverişli olduğu için çoğaldılar. Yeni Taş çağı ve Maden Çağı medeniyetlerine ulaştılar" (Akşit, 1987:25).
- 1992'deki ders kitabında Türklerin göçlerden sonra büyük devletler ve İmparatorluklar kurdukları bilgisine yer verilmektedir (Kara, 1992:12).

1993'teki ders kitabında Türklerin at sayesinde savaşlarda üstünlük sağladığı bu yüzden de Türk medeniyetine "Atlı Göçebe Medeniyeti" denildiği ifade edilmiştir. Aynı ders kitabında güçlü Türk devletlerinin medeniyet kurduklarına dair ifadeler yer almaktadır; "Milattan sonraki göçlerle Türkler, Avrupa'ya da ulaştılar. Avrupa Hun Devleti başta olmak üzere burada da devlet kurdular. Birçok siyasi olayı sebep ve sonuç itibarıyla etkilediler" (Ergezer, 1997:9). Aynı ders kitabında, diğer milli tarih ders kitaplarında bulunmayan kültür ve medeniyet tanımları bulunmaktadır: "Kültür, bir toplumun sahip olduğu dil, din, gelenek, sanat ve yaşam şekli gibi unsurların bütünüdür. Bir başka deyişle, bir milletin meydana getirdiği maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Medeniyet ise, gelişmiş kültürlerin büyümesinden doğar evrenseldir" (Ergezer, 1997:19).

1994'te Altan Deliorman ders kitabında Türklerin Avrupalılara ve Çinlilere hukuk ve devlet yapısını öğretecek düzeyde medeniyete sahip oldukları bilgisini vermiştir (Deliorman, 1996:12). Ayrıca giyim konusunda da Avrupa'yı etkiledikleri öne sürülmüştür; *"Hun sanatı ve giyimi Avrupa'da etkili oldu. Romalılar, ordularını, Hunları örnek alarak düzenlediler. Ok ve yayı en önemli silah olarak benimsediler. Romalılar gömlek, ceket, pantolon giymesini Hunlardan öğrendiler. Bu giyim şekli sonra da Avrupa'ya yayıldı"* (Deliorman, 1996:28). Gülser ve Ercan Karlı ise Eski Türk yaşantısını *"atlı göçebe"* olarak nitelemiştir (Karlı ve Karlı, 1996:2). 1996 yılında okutulan ders kitabında Eski Türklerin yaşantısının kendisinin çağdaşı olan diğer milletlere göre *'Medeniyet'* açısından ileride olduğu belirtilmiştir; *"Başka yerlerdeki insanlar Taş Çağını yaşarlarken Orta Asyalılar medeniyette hızla ilerlediler"* (Akşit, 1996:11).

İncelenen ders kitaplarında Türklerin medeniyet anlamında diğer medeniyetlerden üstün oldukları ile ilgili ifadeler yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte 1994 yılında basılan iki kitap arasında bu kategori ile ilgili farklılık bulunmaktadır. Öyle ki Kalaycı vd.'nin ders kitabında Türklerin yüksek medeniyete sahip olduğu bilgisi yer almamaktadır. Gökalp, Türkler'in Çinlilerden kültür anlamında daha üstün olduklarını savunur. Yemekleri Çin yemeklerinden daha lezzetlidir, kıyafetleri ve konakladıkları yerleri Çinlilere örnek olacak şekildedir (Gökalp, 1987). Türklerin medeniyet anlamında diğer milletlerden üstün olduğu düşüncesi, Gökalp'in Türkçülük düşüncesinde Türk medeniyeti fikriyle paraleldir.

Kahramanlık

Eski bir kültür ve medeniyete sahip Türk devletlerinin ordu komutanlarının başarılarıyla tarihe geçtiğini ortaokul milli tarih ders kitaplarında görmek mümkündür. Bu çalışmada incelenen ders kitaplarında komutanların anlatılması Türkçülük düşüncesi içerisinde *kahramanlık* olarak verilmiştir. Örneğin; *"Attila iyiliksever ve adildi. Başka toplumlarda olanlara da iyi davranırdı. ... Attila Avrupalıların uzun süre unutamadıkları bir hükümdar olmuştur"* (Akşit, 1987:44). 1992'deki ders kitabında Attila'nın seferleri anlatılmıştır. Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarını egemenliği altına almak için çalışan Attila Türk devletinin başarısını göstermek açısından 1992'deki ders kitabında örnek teşkil etmektedir (Kara, 1992:36). Alp Arslan ise 1992'de Mustafa Kemal ile özdeşleştirilmiştir;

26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu'yu kendilerine yurt yapan Türk milleti, yüzyıllar sonra 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz ve 30 Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Anadolu'nun ebedi Türk yurdu olmasını sağlamıştır. Bu büyük zaferlerin ünlü komutanları Sultan Alp Arslan ile Mustafa Kemal Atatürk'ün tarihimizde önemli yerleri bulunmaktadır (Kara, 1992:96-97).

1993'teki ders kitabı Attila'yı *"sadelığı sever, gösterişten hoşlanmazdı"* şeklinde tarif etmiştir (Ergezer, 1997:29). Aynı ders kitabında Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı öncesinde yaptığı konuşma, okuma parçası olarak verilmiştir; *"Biz ne kadar az olursak olalım, onlar ne kadar çok olurlarsa olsunlar, bütün Müslümanların minberlerinde bizler için dua ettikleri şu saatte kendimi onlar üzerinde atmak istiyorum. Ya muzaffer oluruz ya da şehit olarak cennete gideriz"* (Ergezer, 1997:81).

Attila, 1995'teki ders kitabında okuma parçası olarak verilmiştir. *"Büyük Türk Hükümdarı Attila"* isimli okuma parçası *"Tasvirilere göre Attila azametle yürüdü. Vücudunun*

kuvvetini mağrur hareketleriyle belirtmek için gözlerini sağa sola çevirirdi” cümlesiyle başlayıp Attila’yı öven sıfatlarla devam etmektedir (Kalaycı vd., 1995:33). Ders kitabında örnek gösterilen bir başka hükümdar da Alparslan’dır. *“Büyük Türk hükümdarı Alparslan”* parçasında geçen; *“Affetme, büyüklük gösterme onun en belirgin özelliğidir. Alparslan yüce komutan, mert ve iyi huylu bir insandı. Türk tarihinin yetiştirdiği en büyük kahramanlardan biridir”* cümleleri ve Alparslan’ın Malazgirt zaferiyle Türk milletinin yeni bir vatana kavuşmasında savaşın galibiyetinin Alparslan’ın başarısı olarak görülmesi ve bu yüzden Türk tarihinde Alparslan’ın üstün bir yere sahip olmasından bahsedilmiştir (Kalaycı vd., 1995:73).

Deliorman, ders kitabında Attila’dan Avrupa ülkelerinin yüzyıllarca unutamadığı hükümdar olarak bahsetmiştir ve *“Attila, büyük bir asker ve devlet adamıydı. Sade bir hayat yaşardı. Konukları altın tabaklarda yemek yerken, kendisi tahta kap kullanırdı. Herkese karşı adaletle davranırdı. Hunlar ona büyük bir sevgi ve saygı ile bağlıydılar”* cümleleri 1994’te de bir Türk hükümdarın mit olarak okutulmasının sağlandığını göstermektedir (Deliorman, 1996:28). Altan Deliorman önceki yıllarda okutulan milli tarih ders kitaplarının aksine bir Türk-İslam devleti hükümdarını, Tuğrul Bey ve Melikşah’ı okuma parçasında anlatmıştır. Parçada her iki hükümdarın da İslam medeniyetine katkıları olduğu ile doğu ve batının hükümdarı olarak seçildiği anlatılmıştır (Deliorman, 1996:73). Deliorman da okuma parçası olarak *“Orhun Yazıtları”* nı vermiştir (Deliorman, 1996:32). Gülser ve Ercan Karlı’nın (1995) ders kitaplarında önceki yıllarda yüceltilen Türk kahramanlarından farklı bir tanımlama yoktur.

1996’da Akşit’in ders kitabı Alparslan’ı okuma parçası olarak almıştır. *“Alparslan’ın Kişiliği”* isimli okuma parçası ile Alparslan *“iyi yürekli, yardım sever, hoşgörülü”* olarak tanıtılmış ve Alparslan’ın *“Cihan Sultanı, Adil Sultan, Fetihler Babası”* unvanlarına yer verilmiştir (Akşit, 1996:69). Akşit ayrıca I. Kılıçarslan ile ilgili okuma parçasına da yer vermiştir. Kılıçarslan’ın ölümü, bir mit olarak yansıtılmıştır (Akşit, 1996:92). Attila da *“kısa gövdeli, geniş göğüslü, sağlam vücutlu, büyük başlı, basık burunlu ve esmer tenli”* olarak tanıtılmış, *“kahraman sıfatı ile Avrupalıların uzun süre unutamadıkları bir Türk hükümdarı”* olarak geçmektedir (Akşit, 1996:30). *Kahramanlık* kategorisi incelenen ders kitaplarının hepsinde yer almaktadır.

Türk komutanları, savaşlarda gösterdikleri başarılar ve kişisel özellikleri yönünden kahramanlık unsurları ön plana çıkarılarak verilmiştir. Bu düşünce Ziya Gökalp’in Türk kahramanlarıyla ilgili düşünceleriyle de uyumludur. O, Türk çocuklarına Türk tarihinden Türkçe masallar olarak niteleyebileceğimiz *Altın Işık* kitabında gerek sıradan insan olsun gerekse idareci olsun Türklerin kahramanlıklarını gündeme getirmiştir. Altın Işık’ta hem manzum hem mensur birçok kahramanlık destanı vardır (Gökalp, 2007). Milli tarih yazarları Atatürk’ün, *“Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır”* sözünde ifade ettiği gibi, bu konuda Gökalp-Atatürk çizgisinde bir yol izlemişlerdir.

Dil

İncelenen ders kitaplarında Türk dilinin öneminin belirtildiği söylemler, bu çalışmada *dil* olarak kategorize edilmiştir. 1992 yılındaki ders kitabında Türkçenin resmî dil olarak kabul edilmesi ve Türk unsurunun İslam ile birlikte yok olmadığı belirtilmiştir (Kara,1992:82-89). Anadolu’da konuşma dili Türkçeyi. Edebiyatta Farsça, bilim alanında Arapça kullanılıyordu. Ancak, zamanla, buna karşı tepkiler arttı. Karamanoğlu Mehmet Beyi Türkçeyi resmi dil ilan

etti. Yüzyılımızda sadeleşmeye başlayan Türkçemiz için bir dönüm noktası olan bu karar, günümüzde Dil Bayramı olarak kutlanmaktadır. Beylikler döneminde Türkçe tamamen resmi dil oldu (Deliorman, 1996:101). Türkçe ile ilgili Gökalp'in söylediklerine paralel olarak Niyazi Akşit Türk-İslam Kültür ve Medeniyet konusu anlatılırken Selçuklu Devrinde Türkçe eserlerin yazıldığına yer verilmiştir (Akşit, 1996:71).

1992 ve 1996 yılındaki ders kitaplarında dil kategorisi ortaya çıkmış diğer kitaplarda dil kategorisine ait ifadeler rastlanamamıştır. Dil kategorisi, ders kitaplarında resmi dilin kullanılması, Türkçenin resmî dil olarak kullanılmasının tarihsel olarak eskilere (beylik dönemine kadar) dayandığının belirtilmesi, Gökalp'in dilde Türkçülük düşüncesiyle paraleldir. Gökalp dili millet olmanın kaidelerinden biri olarak görür. Ona göre, Türklerin kendilerine ait bir lisanları vardır. Ancak bu lisan Türk kavmi gibi İslam medeniyetine girdikten sonra harf ve istilâhça İslâmî bir şekil almıştır. O da dilde Türkçe kullanmak ve dilin sadeleştirilmek suretiyle tüm Türklerin anlayacağı bir hale sokulmasında taraftardır. Düşüncelerine *"Türkçede bütün kelimeler mümkünse Türkçe olmalı yahut Türkçeleşmiş bulunmalı. Arapça, acemce terkipler, cemiler, edatlar, sigalar lisanımızdan çıkarılmadır"* sözleriyle açıklık getirir (Gökalp, 1976a:10-11, 18).

Din

Din kategorisi bu çalışmada incelenen ders kitaplarında Türklerin dinî yaşayışları ile ilgili söylemler dikkate alınarak verilmiştir. *"İslam kültür ve medeniyeti eserlerinin önemli bir bölümünü Türkler meydana getirmişlerdir. ... en büyük hadi bilgini bir Türk olan İmam Buharidir"* (Akşit, 1987:73). 1992'deki ders kitabında İslamiyet'i kabul eden Türklerin millî özelliklerini kaybetmedikleri belirtilmiştir (Kara, 1993:26). 1993'teki ders kitabında *"Arapların yanında Türklerin ve İranlıların katkılarıyla İslam medeniyeti ortaya çıktı"* cümlesi hem Gökalp'in medeniyet sınıflamasına uymaktadır hem de İslamiyet'in Türk kültürüyle ilişkisini ortaya çıkarmaktadır (Ergezer, 1997:49). 1994 yılında okutulan Altan Deliorman'ın *"Milli Tarih 6"* ders kitabına göre; İslamiyet'in çeşitli kültürleri birbirine eklemesiyle bir İslam medeniyetinin oluşması söz konusu olmuştur. Bu medeniyetler; Arap, İran ve Türk Medeniyetleridir. Türklerin İslamiyet'i kabulü İslam medeniyeti açısından önemli kabul edilmektedir (Deliorman, 1996:50). 1996 yılında Niyazi Akşit'in hazırladığı ders kitabında diğer yıllarda olduğu gibi Türk, İran ve Arap unsurlarının bir arada olması hususuna yer verilmektedir (Akşit, 1996:54).

Özetle Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesindeki din konusu; millî tarih ders kitaplarına Türklerin İslamiyet'i kabulü, Türklerin İslamiyet'i yaşamaları ve İslamiyet'e etkileri alanında yansımıştır. Din kategorisi, çalışmada incelenen 1993 ve 1996 yılındaki kitaplar haricindeki tüm ders kitaplarında ortaya çıkmıştır. Gökalp *"Türkçülerin millet mefkûresi Türklükse, ümmet mefkûresi de İslamlıktır. Bence Türkçülerin ayrıca bir ümmet programları olmalı"* diyerek bir eylem planı önerir. Bu eylem planının temelini diğer İslam milletleri ile oluşturdukları ortak medeniyet fikri oluşturur. Yapılması gereken ortak bir terbiye, iletişim dili ve haberleşme ağı kurmaktır. Milli tarih kitap yazarlarının da sürekli İslam medeniyeti fikrini işlemeleri onları Gökalp'le aynı çizgiye getirmiştir (Gökalp, 1976a:53-55).

Sonuç

Tarih eğitimi ile bireylerin yalnızca içinde yaşadıkları toplumun/devletin bir mensubu olmalarının ötesinde çeşitli hak ve görevlerin bilincinde birer yurttaş olmaları istenmiştir. Hedeflenen milliyetçi bakış açısı ders kitaplarıyla somut hale gelir. Ders kitapları ulus-devletin yarattığı resmi ideolojiyi aktarır ve yeniden oluşturmaya çabalar (Yıldırım,2016). Esasen bu anlayış, milli tarihin ürünüdür. Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılandırılan Türk tarih tezinin uzantısı milli tarih anlayışında bu bilince sahip düşünürlerin payı vardır. Çalışmaya konu olan Ziya Gökalp Türk Tarih tezinde Türklerin tarih sahnesinde ilk çağlardan beri var olduğunu eserlerinde ispatlamaya çalışır. Türklerin sanatta, sosyal yaşamda, dini yaşantılarında diğer medeniyetlerden üstün oldukları ve başta destan ve efsaneler olmak üzere günümüze değin birçok kültürel miras bıraktıklarını savunur (Gökalp, 1987). Yapılan çalışmalar Ziya Gökalp’in Türk kimliğini bulma çabasını eserlerinde gösterdiğini işaret etmiştir (Demir, 2018; Karakuş ve Ökten, 2018; Zavotçu, 2012; Türk, 2017).). Türkçülük düşüncesi olarak Gökalp’in ölümünden sonra da desteklenen bu akım milli tarihe ve milli tarih ders kitaplarına ilham olmuştur. Alaca (2017) çalışmasında milli tarih ders kitaplarının siyasi bir argüman olarak kullanıldığını bildirmiştir. Geniş bir çerçeveden bakıldığında tarih dersinin bireyler üzerinde politik kimlik oluşturma çabaları olduğu söylenebilir. Egemen olan kültür ortak bir geçmiş inşa eder. Bu ortak geçmiş eğer alt kültür gruplarını kapsayıcı şekilde değilse bir aidiyet duygusu oluşmaz ve artık resmi tarih anlayışı oluşur (Pamuk, 2017:147). Türkçülük açısından bakıldığında millî tarih ders kitaplarının neredeyse tamamının bu düşünceden etkilendiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Ziya Gökalp’in Türkçülük düşüncesinin Türk kimliğinin yaşayış, din ve dil yönünden tanımlama konusunda milli tarih ders kitaplarında yansımaları ortaya çıkmıştır. İncelenen ders kitaplarına Türk Tarih Tezi ve Türk İslam Sentezi büyük oranda katkıda bulunmuş ve bu kitaplar, Gökalp’in yeni kurulan devlette *Türkleşmek* felsefesini bir sonraki kuşağa taşıma görevini üstlenmiştir. Çalışmada ortaya çıkan kategoriler; Gökalp’in Türkçülük düşüncesinin ürünüdür.

Milli tarih ders kitaplarında, Türklerin yaşayış tarzı *atlı göçebe* olarak tanımlanmış, yaşadıkları dönemde en medeni toplum olarak nitelendirilmişlerdir. Bu düşünce Türk tarih tezini destekler nitelikte ve dolayısıyla Ziya Gökalp’in Türkçülük düşüncesine de paraleldir. Gökalp’in Türklerin yaşayış tarzı olarak açıkladığı giyimkuşam, yeme içme sosyal yaşantı diğer milletlerle kıyaslandığında Türklerin bu milletlerden daha üstün olduğu düşüncesi ön plandadır. Türkler özgün bir medeniyet kuracak kadar eski bir tarihe sahip ve bu medeniyet ürünlerini günümüze taşıyacak kadar da tarihlerine sahip çıkmaktadırlar (Gökalp, 1987; Gökalp, 1976c) .

İncelenen konular içinde en çok göze çarpan unsur, yetişen nesle örnek olabilecek bir figür oluşturma çabasıdır. Şahin (2019) Ziya Gökalp’in masallarında Mustafa Kemal’i Milli Mücadelenin kahramanı olarak seçtiğini belirtmiştir. Aynı şekilde milli tarih ders kitapları da Mustafa Kemal Atatürk’ü Attila ve Alparslan ile birlikte kahraman olarak seçmiştir. Behar (1996) bu figürlerin milli tarihin oluşumunun önemli bir göstergesi olduğunu savunmuştur. Bu da doğrudan doğruya geçmişteki Türk düşüncesinin günümüzle bağlantı kurulduğunun açık

göstergesidir. Türkçülük düşüncesi yönünden incelendiğinde Milli Tarih ders kitaplarının neredeyse tamamı aynı niteliktedir. Türk kültürünü, yaşam tarzı, askeri disiplin ve ordu-devlet anlayışı, kazanılan askeri zaferler ve kahraman ordu komutanları Türk unsurunu yüceltmek amacıyla kullanılmıştır. Bu konuda zaman zaman abartıya kaçılmış olduğu söylene de Gökalp'in sözünü ettiği toplumun dâhileri sınıfına giren Türk ordu komutanlarının yine Gökalp'in düşünceleri doğrultusunda topluma örnek olması istenmiştir. Yapılan çalışmalar Ziya Gökalp'in hikâyelerindeki bazı kahramanların çocuklara yönelik hikâyelerdeki kahramanlara uygun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Alageyik, Ülker ile Aydın hikâyelerindeki kahramanlar örnek gösterilebilir (Tekşan ve Çelenk, 2018). Bu hikâyelerdeki kahramanların cesaret örneği göstermeleri milli tarih ders kitaplarında yer verilen kahramanlara atfedilen cesaret özelliği ile uyumludur. Ders kitaplarında milli kahramanları öven sözlerin yer alması öğrencileri milli tarihleri konusunda bilgilendirmektedir (Vurgun, 2017). Çalışmada dil ve din kategorilerinin 1985-1988 yılları arasındaki tüm kitaplarda görülmediği ortaya çıkmıştır. Örneğin dil kategorisi, farklı açılardan ele alınsa da, 1992 ve 1996 yıllarındaki ders kitaplarında görülmüştür. Bu kategori bizi Türkçe'ye verilen önem dil konusunu ders kitaplarında diğer öğelerde olduğu gibi geçmişte aranması gerektiği düşüncesine götürmüştür. Ziya Gökalp'in bakış açısından bu durum Türkçe'nin doğal bir dil olması ve yapaylığı reddetmesinden kaynaklanmaktadır (Tokluoğlu,2013). Dil kategorisi bu yönüyle Ziya Gökalp'in düşünceleriyle paraleldir.

Dil ile milli kimlik arasındaki bağlantı alanyazında da yerini almıştır. Anderson, bir ulusun oluşmasında önceliği dile verir. Kültürel tasarım olarak adlandırdığı bu örüntü 16. yy. itibarıyla Avrupa'da ulusları yeniden oluşturmak için kuruldu. Yazar, dillerin en önemli özelliğinin hayali bir cemaat oluşturarak tikel dayanışma grupları inşa edebilme yetenekleri olduğunu savunur (Anderson, 2011:151). Kymlicka'ya göre dil toplumsallık kültürünü arttırmanın bir aracıdır. Ona göre uluslar içindeki kültürler sosyal ve ekonomik yaşantılarını dil aracılığıyla sağlamlaştırırlar (Kymlicka, 1998). Bu düşüncelere paralel olarak cumhuriyetin ilk yıllarında dil, Türk milletini oluşturan önemli unsurlar arasında görülmüştür. Öyle ki millet tanımında açıkça; *siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşe birliği, tarihi karabet, ahlaki karabet* unsurları şart koşulmuştur (İnan, 1930: 26).

Din kategorisi çalışmada incelenen 1993 ve 1996 yıllarında basılan kitaplarda ortaya çıkmamıştır. Milli Tarih ders kitaplarında genellikle eski Türklerin dini inancının İslamiyet'le örtüştüğü bu nedenle de Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği düşüncesi hâkimdir. Sosyoloji bilimini din ekseninde yorumlayan Gökalp Acem ve Arap kültürlerinin İslam'a baskısını azaltma yoluna gitmiştir (Bircan, 2019:39). Ayrıca Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesine paralel olarak Türk kültürü İslami unsurlardan daha üstün tutulmaktadır. Gökalp, din olgusu konusunda kültürel öğeleri de vurgulamaktadır. Bu çalışma kapsamında değerlendiren dini öğelere paralel olarak Karakuş ve Ökten (2018) çalışmalarında Ziya Gökalp'in Altın Işık adlı eserinde Türk mit ve efsanelerindeki kalıplara uygun olarak gökten inen bir ışık motifinin kullanılmasının tesadüf olmadığını belirtmişlerdir.

Ders kitaplarında bu iki kategorinin istikrarsız bir şekilde yer almasının sebebi Türkiye'nin siyasi durumu olarak belirtilebilir. 1980'li yılların ortalarında milli kimliğin daha fazla ön plana çıkması milli tarih ders kitaplarının da bundan etkilenmesi anlamında önemli bulunmuştur. 1990'lı yılların sonlarında ise demokratikleşme hareketleri ışığında vatandaşlık

anlayışının daha liberal karşılanması dil ve din öğelerinin birleştirici unsur olmasına izin vermemiştir (Gürses, 2011). Genel olarak incelendiğinde milli tarih şuurunun geçmişten günümüze geçerliğini koruduğu ortaya çıkmaktadır. Bilgili (2017) günümüz tarih anlayışının küreselleşme ile birlikte ele alındığını ancak mutlaka milli bir destek ile aktarılması gerektiğini ön görmektedir. Sonuç olarak milli tarih ders kitapları resmi ideolojiyi Ziya Gökalp gözüyle anlatmada etkili bir materyal haline gelmiştir. Sözü edilen ders kitapları eğitim ideolojisinin genç nesillere aktarıldığının önemli bir kanıtıdır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi Ziya Gökalp'in teorik düşünceleri ile ders kitapları arasında bir paralellik vardır. Bu yüzden milli tarih dersinin günümüz karşılığı olan sosyal bilgiler derslerinde yer alan okuma parçaları özellikle onun Altın Işık kitabındaki masal, şiir ve destanlarla zenginleştirilebilir. Yine Türklerin medeniyete katkısını ispat için Pazırık Halısı gibi görsel materyallere ders kitaplarında daha çok yer verilerek, öğrencilerin zihnindeki medeniyet algısının somutlaşması sağlanabilir. Benzer biçimde Türkler tarafından kaleme alınan Atabetül hakayık gibi eserlerin belli bölümleri sadeleştirme ve basitleştirme yoluyla ders kitaplarına konularak öğrencilerdeki Türkçe algısının pekişmesi sağlanabilir. Hem Gökalp hem de ders kitapları yazarlarının ifade ettiği Türklerin İslamiyet'e hizmetleri yapılan maddi ve yazılı eserlerden örnek gösterilmek suretiyle pekiştirilebilir.

Kaynakça

- Ahmet Vefik Paşa. (2011). *Fezleke-i tarih-i osmanî*. (Ş. Babacan, Yay. Haz.), İstanbul: Boğaziçi.
- Akşit, N. (1987). *Milli tarih ortaokul 1*. İstanbul: Milli.
- Akşit, N. (1996). *Milli tarih I*, İstanbul: Milli Eğitim.
- Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi M.Ö 1000- M.S 2010*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alaca, E.(2017). Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), s.49-65.
- Alsan, Z. M. (2002). *Mustafa'nın romanı. memleket çocuğu*. Ankara: Vadi.
- Anderson, B. (2011). *Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.
- Arıkan, R. (2013). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. Ankara: Nobel
- Atay, F. R. (2003). *Zeytindağı*. İstanbul: Bateş Atatürk Dizisi.
- Behar, E. B. (1996). *İktidar ve tarih*. İstanbul: Afa.
- Bilgili, A. S. (2017). Küreselleşme sürecinde millî tarih eğitimi meselesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(216), s.21-32.
- Bircan, U. Ziya Gökalp'in "felsefe dersleri" üzerine. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14), 37-53.
- Deliorman, A. (1996). *İlköğretim milli tarih 6*. İstanbul: Bayrak.

- Demir, A. (2018). Ziya Gökalp'in küçük mecmua'daki şiirlerinde milli mücadele. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (13), s.1-26
- Ergezer, N. (1997). *İlköğretim milli tarih 6*. Ankara: Ocak.
- Gökalp, Z. (1976a). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak*. (Haz. İbrahim Kutluk). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (1976b). *Türkçülüğün esasları* (Haz. Müjgan Cunbur). İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (1976c). *Türk medeniyet tarihi*. (Haz. İsmail Aka, Kazım Yaşar Koprıman). İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Gökalp, Z. (1987). *Türk töresi*. İstanbul: Toker.
- Gökalp, Z. (2007), *Altın ışık*, Denizli: Sembol.
- Gölen, Z. (2000). Reisülküttap Raşid Efendi'ye göre ihtilal sonrasında Fransa'nın politik yaklaşımları. *Toplumsal Tarih*, (83), s.12-15.
- Gürses, F. (2011). *Kul tebaa yurttaş*. Ankara: Ütopya.
- Hali, S. (2014). Tarih öğretimi ve ders kitapları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (3), s.158-166.
- İnan, A. (1930). *Medeni bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün el yazıları*. İstanbul: Maarif Vekaleti Müdürlüğü.
- İnan, A. (1998). *Türkiye cumhuriyeti ve Türk devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kafadar, C. (2017). *Kendine ait bir roma*. İstanbul: Metis.
- Kalaycı, Ş. Can, E. ve Gül, A., (1993). *İlköğretim milli tarih 6*. İstanbul: Başarı.
- Kara, K. (1993). *Milli tarih ortaokul 1*. İstanbul: Serhat.
- Karakuş, N. ve Ökten, C. (2018). Söylem geliştirme: Türk çocuğunun kitabı Altın Işık. *Tarih Okulu Dergisi*, 37(2), s. 681-703.
- Karlı, G., ve Karlı, E. (1995). *İlköğretim milli tarih 6*. İstanbul: Salan.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. Ankara: Timaş.
- Kerimoğlu, H. T. (2019). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e bir Rum aydını: Yorgaki Effimianidis ve eserleri. *Belgi*. (18), s.1545-1562.
- Kodaman, B. (2005). *Cumhuriyet'in tarihi ve fikri temelleri*. Ankara: Alter
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık azınlıkların liberal teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Mahmud Cevad İbnü's Şeyh Nâfi. (2001). *Maârif-i umûmiye nezâreti târihçe-i teşkilât ve icrââtı- XIX. asır osmanlı maârif tarihi* (T Kayaoğlu, Haz.). Ankara: Yeni Türkiye.
- Metehan, O. (1977). Ziya Gökalp ve din. İstanbul: Dede Korkut.
- Mustafa Celâlettin Paşa. (2014). Eski ve modern Türkler.(Güven Beker, Çev) İstanbul: Kaynak.

- Pamuk, A. (2014). *Kimlik ve tarih: Kimliğin inşasında tarihin kullanımı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Şahin, H. (2019). Ziya Gökalp masallarında “kolsuz kız” motifi bağlamında oğuz ve turan ülküsünden Mustafa Kemal’e... *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 21(21), s.177-197.
- Tanpınar, A. H., (2001). *19 uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Çağlayan.
- “Tarih IV”. (1932). *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti (1931-1941)*. İstanbul: Devlet.
- Tekşan, K., ve Çelenk, B. (2018). Altun Işık ve Kızılelma kitaplarındaki masalların çocuk edebiyatı açısından değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), s.327-338.
- Tokluoğlu, C., (2013). *Ziya Gökalp ve Türkçülük*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 3(68), s. 113-139.
- Turan, Ş. (2010). *Atatürk’ün düşünce yapısını etkileyen olaylar, düşüncüler, kitaplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Türk, H. (2017). Ziya Gökalp ve yeni hayat. *Electronic Turkish Studies*, 12(30), s.463-474
- Vurgun, A. (2017). Tarihçilerin ve tarih eğitimcilerinin bakışıyla milli tarihin öğretimi. *Electronic Turkish Studies*, 12(33), s.523-536
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı) Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul:Yeni İnsan
- Zavotçu, G. (2012). Ziya Gökalp'in manzûmeleri ve ala geyik hakkında. *Electronic Turkish Studies*, 7(4), s.601-609.